

# Kierst, Władysław

---

## Wielkorządy krakowskie z XIV-XI stuleciu

---

Przegląd Historyczny 10/3, 281-309

---

1910

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

# Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI st.

## 2. Wsie i folwarki.

Wśród wiejskich posiadłości Wielkorządowych należy różnić: wsie czynszowe, wsie folwarczne i klucze dóbr. Czynszowemi nazywano w XVI w. cztery wsie, leżące w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa: Dębniki, Płaszów, Skotniki i Grzechinię. Klucze obejmowały większe kompleksy majątków, składających się z tak zw. „castrum“ i wsi okolicznych. Kluczy dóbr liczono również cztery: Tymbark, Słomniki, Czchów i Biecz; posiadłości te znajdowały się w w. XVI przeważnie w ręku zastawników. W pozostałych wsiach wszędzie widzimy dwory, jako centralne punkty administracji gospodarstwa wiejskiego, a przy dworach odnajdujemy i folwarki.

Ludność czterech wsi czynszowych miała nieznaczne uposażenie w ziemi i utrzymywać się musiała nie tylko z roli, ale i z zarobków, do których wiele sposobności nastroczało sąsiedztwo miasta. Mieszkańcy ich zajmowali się, prócz rolnictwa, splawem drzewa, handlem ryb, szli na wyrobek do miast. W XVI wieku rozwinęły się pod Krakowem cegielnie i piece wapienne, szczególnie w Dębnikach. W Grzechini powstał młyn tracki. Robotnicy tych zakładów przemysłowych rekrutowali się głównie z ludności wymienionych powyżej wsi czynszowych.

W Dębnikach i Skotnikach spotykamy pewne powinności, zasługujące na specjalne omówienie. Dębniczanie mieli obowiązek dostarczania straży na zamek Krakowski. Naturalna ta powinność zamieniona została w XVI wieku na opłatę pieniężną, wynoszącą ogółem 6 grzywien rocznie. W lustracji r. 1564 spotykamy następujące szczegóły o Dębnikach: „A na tej wsi należy straż do zamku górnego, ale Wielkorznacza chowa straż pieniężną za ten

czynsz, stróżów 6, obecnie pro quartuali. per. gr. 12. Ale to na wolej p. Wielkiego Rzący te same ogrodniki na straż obrócić, a czynszu tego z nich nie brać“.

W Skotnikach na włościanach ciążyła powinność, zwana „vectura lignorum“. Tytułem odkupu tej powinności zapłacili Skotniczanie w r. 1529 — grzywien 30. W latach następnych podwyższono tę sumę do grz. 40, albo zł. 64. Prócz tego wieś Skotniki opłacała wrotnych zamkowych, dając z tego tytułu 54 zł. 18 gr. (w r. 1569).

W Płaszowie i Grzechini nie spotykamy naturalnych powinności włościan względem zamku. Mieszkańcy tych wsi płacili w XVI w. tylko czynsz pieniężny.

W majątkach królewskich, tak jak i we wsiach innych, odróżniano 4 główne kategorie ludności wieśniaczej. Stanowili je: kmiecie, zagrodnicy, komornicy i ludzie luźni. Kmiecie, czyli samodzielni gospodarze, zwani też w rejestrach rolnikami, mieli w połowie w. XVI zazwyczaj pół łanu, a często i cały łan roli, i własny inwentarz. Zagrodników rozróżniano kilka rodzajów, wedle tego, ile gruntu posiadali na swych mniejszych, lub większych kawałkach ziemi, tak zwanych „ogrodach“, czy odprowadzali robociznę, czy też ją odkupywali. Komorników rozróżniano wedle tego, czy posiadali własne bydło, czy też nie. Ludzie luźni nie mieli ani gruntów, ani inwentarza, najmowali się na służbę u zamożniejszych gospodarzy, żyli z wymłotu i wyrobku.

Prócz powyższych kategori i wymieni ć jeszcze należy: rzemieślników, którzy zazwyczaj trudnili się i rzemiosłem i rolą, oraz młynarzy i karczmarzy, zajmujących wśród ludności wiejskiej uprzywilejowane poniekąd stanowisko. Młynarze i karczmarze wyjątkowo tylko obowiązani byli do robocizny, a zwykle okupowali się czynszem.

Ilość posiadanych przez kmieci i zagrodników gruntów nie da się z rejestrów określić. Nawet lustracye nie podają w tym względzie danych ścisłych, ograniczając się często do wyrażeń bardzo ogólnych, jak np.: w Grzechini jest kmieci 13 „na rolach jako kto sobie starodawna wykopał“; w Dębnikach: „w tej wsi jest zagrodników 12, a włódarz jeden, którzy siedzą na ogrodziech zakupnych, a rolników 3, którzy mają potrosze roley“; we wsi Brzezinka: „w tej wsi kmieci 11, między którymi siedmiu na większych rolach..., a czterej — na mniejszych“. W tych wypadkach, gdy lustracye wymieniają ilość gruntów kmiecych, przeważają półłanki. Na 31 wsi Wielkorządowych, opisanych w rewizyi r. 1564:

w 5 wsiach kmiecie siedzieli na całych łanach (w Rakowicach, Słomnikach, Januszowicach, Lipnej Woli i Zawadce),  
 w 8 wsiach — na półłankach (w Skotnikach, Kucharach, Strozkiej Woli, Siemiechowie, Śmiłowicach, Zielonkach, Kadzicach i Trojanowicach),  
 w innych wsiach nie określono ilości gruntów kmiecych, lecz z opisów widzimy, że w znacznej ilości tych wsi kmieci nie było wcale, tylko zagrodnicy, posiadający kawałki roli, mniejsze nawet od półłanka.

Obciążenie ludności wiejskiej wsi folwarcznych stanowiły: czynsz ziemny, daniny i robocizna. W kilku wsiach spotykamy pewne powinności danne, niepowtarzające się we wsiach innych, jak barankowe w Skotnikach i w Trojanowicach, wiewiórka i jarząbek w Grzechini. W Iwkowej „ci co sieciami polują“ płacili 20 gr. rocznie.

Czynsz ziemny wynosił 1 grz. do 1½ grz. z łanu; z mniejszych ilości ziemi opłaty wypadały stosunkowo niższe. Istnieli też zagrodnicy, którzy żadnego czynszu nie uiszczali, odrabiając za grunt robocizną (w Kucharach; w Brzezince trzy dni na tydzień w roku 1564).

Daniny z łanu wynosiły przeciętnie: po 2 kury, po 2 sery, po 20 jaj, po 1 korcu (chorus)<sup>1)</sup> żyta i po 3 korce owsa.

Czynsz ziemny i daniny mało co się zmieniały z biegiem czasu. Fakt ten występuje wyraźnie, jeżeli porównamy nawet odległe od siebie okresy: w Kucharach czynsz ziemny w roku 1569 i 1709 wynosił jednakowo po zł. 1 gr. 6 z roli; w Zielonkach stopa czynszu ziemnego z r. 1709 nie przewyższa tegoż czynszu z r. 1569; zagrodnicy w Rakowcu płacą w r. 1709 z ról po gr. 18, a w roku 1529 płacili po gr. 20.

Ilość oddawanych do dworu kurcząt, jaj i serów utrzymywała się ciągle prawie bez zmiany. Ospy podwyższono z czasem, lecz niezbyt znacznie.

Pomimo to jednak, że pewne powinności pozostawały tradycyjnie niezmiennymi, gospodarcza i finansowa sytuacja włościan pogarszała się stale od dawnych czasów, a działo się to skutkiem zmniejszenia z jednej strony ilości posiadanej przez włościan ziemi,

---

<sup>1)</sup> Chorus=⅓ mensurae. Mensura=ćwiertni. Ćwiertnia Sandecka=72 garnce. (Przedmowa do t. II Liber benef. str. XLIV Łaskiego) Korzec Proszowski=⅓ korca Krakowskiego. Miara Koszycka i Czchowska równa była Proszowskiej.

a z drugiej — przez podwyższanie robocizny in natura, lub, jeżeli ją zamieniono na pieniądze, przez podwyższanie odkupu robocizny.

W lustracyi r. 1564 o wsi Iwkowej znajdujemy następującą notatkę: „Robocizny płacą wszyscy społecznie grz. 30, a tę robocizną dopiero za p. Kotwicza<sup>1)</sup> na nich podbito“. W Płaszowie, gdzie na początku XVI w. nie znajdujemy robocizny wcale, w r. 1709 za odkup robocizny płacono po złotych 50 z każdej zagrody. W Skotnikach w roku 1529 płaciła wieś „ratione vecturae lignorum“ — 30 grz., — w r. 1709 płacą Skotniki za robociznę 1200 zł. W Kucharach nie odnotowano żadnego dochodu z robocizny w wieku XVI, w registrach 1787 r. powiedziano, że „kmiecie in quantum na najmie są, płacą po zł. 80.

Ilość gruntów, jaka wypadła we wsiach Wielkorządowych, tak jak i w innych, na jednego samodzielnego rolnika, z biegiem czasu malała. Wprawdzie bardzo często spotykamy w inwentarzach wiadomości o wyczynieniu nowych ról, ale na tych nowych gruntach osiadali nowi koloniści, zwani nowakami; starym osadnikom rzadko stąd roli przybywało. Przybytek ról nie odpowiadał naturalnemu wzrostowi ludności. Dwory zabierały też często role kmiecie na folwarki.

We wsiach czynszowych otrzymywali nadania na grunty wiejskie osoby wsi obce, klasztory, lub ulubieńcy i słudzy królewscy. W Dębnikach 1 an gruntu posiadali w r. 1428 OO. Skałeczni, w Skotnikach 2 łany otrzymał w r. 1446 łożniczy królewski. W Płaszowie, wsi początkowo czysto czynszowej, rachunki r. 1787 notują 3 folwarki szlacheckie.

W innych wsiach folwarki rozszerzano uszczupleniem gruntów kmiecych. W Miłocicach odnotowano w roku 1564: „do folwarku przyczyniony jeden 1 an roli kmiecej“; w Słomnikach: „1 an jeden czynszowy obrócono na folwark“; w Tymbarku: „folwarczek jest, który uczynił p. Lubomirski, skupiwszy pewne kmiecie“; w Słopnicy: „dzierzawca skupił role kmieci 8, na których folwark uczynił, a resztę wynajął“; w Brzezince: „folwark uczyniono“; w Kucharach był 1 an pusty, „ale go teraz na folwark obrócono“.

Pogorszenie gospodarczego stanowiska ludności włościńskiej odbywało się nietylko przez powiększenie robocizny, a ujęcie ról, ale jeszcze i przez to, że pewne pożytki, jak stawy, łąki, pastwiska, żer w lasach, które jeszcze w pierwszej połowie XVI wieku były wypuszczane chłopom za niską opłatę, wyłączono później do

---

<sup>1)</sup> Ówczesny dzierzawca Iwkowej.

folwarków. Chłop przez to stracił ważne wspomnienie w swoim gospodarstwie.

Znaczną ulgę dla wsi Wielkorządowych w odprawianiu robocizny było to, że włościanie okolicznych wsi klasztornych obowiązani byli do odbywania robót w majątkach królewskich. Obowiązek ten datował z bardzo dawnych czasów.<sup>1)</sup>

Stosunki włościan pogarszały się zwykle, gdy wsie oddawano dzierżawcom. Dzierżawcy płacili wysokie stosunkowo sumy dzierżawne i starali się odbić sobie ten wydatek na włościanach. Przeciwno dzierżawcom zwrócone są skargi włościan, jakie spotykamy w lustracjach. W rewizji r. 1564 czytamy następującą „żałobę“ włościan wsi Królówka i Leszczyna:

Skarżyli się poddani JKM. z tych wsi, iż wielkie krzywdy cierpią od nieboszczyka p. Bonara, starosty Bieckiego, który, skoro

---

<sup>1)</sup> Por. rozdział niniejszej pracy pt. Sep i poradne. Według rejestrów z XVI w. następujące wsie klasztorne odbywały roboty w dobrach Wielkorządowych: 1. Łąki w Skotnikach sprawowały wsie: Opata Tynieckiego: Radziszów, Wola, Bukowie, Sidzina, Opatkowice, Mniszek Zwierzynieckich Kulerzów. Opata Szczyrzyckiego: Mogilany, Włosiany, Głogoczów, Krzyszkowice (do r. 1560). Powinnością ich było: brogi czynić, płoty wozić, taras u stawu czynić, staw pobierać, groble opravować. 2. Na gruntach folwarku Rakowieckiego pracowały wsie: Klasztoru Zwierzynieckiego: Lubocza. Probostwa Miechowskiego: Krzesławice i Michałowice. (Z Michałowic za odkup robocizny brano zł. 200). 3. Na folwarku w Kucharach odprawiały roboty, Opata Tynieckiego: wsie Książnice Wielkie i Małe, Modrzany. Opata Chebrowskiego: z Gruszowa 4 kmiecie. 4. Na klucz Słomnicki pracowały wsie: klasztorne: Mogiłskie: Prandocin (albo dawał grz. 6 gr. 36). Miechowskie: Smroków, Przesławice, Kalina, Chalów, Chodów, Pstroszyce, Bukowska Wola: Parkoczowice, Szczepanowice, Orłów, Tyniecka: Wilków. Szczyrzycka: Ściborzyce. Ś. Andrzeja: Salkowice. Imbramowska: Tarnowa. 5. Na folwarku Pierzchowiec: Klasztoru Staniąteckiego: Staniątki, Zagórze, Złomiróg, Zakrzów, Zakrzowiec, Podłęże. Proboszcza Trzciańskiego: Trzciana, Glinnik, Żyzniówka. 6. Na folwarku Trojanowskim: Imbramowskie: Zagórowa, Trzecziesz. Św. Jędrzeja: Sobiesęki, Zadroże. Zwierzynieckie: Bibicze, Modnica, Zabierzów, Łąka. 7. Na folwark w Proszowicach i w Kadzicach: Staniąteckiego klasztoru: Tropieszów, Niegardów, Mąkowiec, Klimuntów, Przemęczany, Ostrów, Błogociec Mogiłskiego opata: Głowiec. Panien Zwierzynieckich: Kamieńczyce, Szarbie, Szpitary, Kłoniów, Pobiednik, Kociejów. (Wieś Szarbie płaci „za drwa“—grz. 1 gr. 24. Kłoniów: łącznego—gr. 24, a za drwa gr. 8). Tynieckiego klasztoru, Charwin, Opatkowice. Sieciechowskiego opata: Złotniki. Chebrowskiego: Mniszów, Gonów: Brzesko. (Brzesko daje „żniwnego“—grz. 1—). 8). Do Łobzowa robiły: opata Tynieckiego wsi 14, Konwentu Szczyrzyckiego wsi 4, konwentu Zwierzynieckiego 2 (te odeszły w r. 1560, gdy je klasztor wydzierżawił Spytkowi Jordanowi).

ich dostał w dzierżawę swą, podbił na niej nieznośne a niezwy-  
czajne czynsze.

„A między innemi te najwięcej, iż je przymusił do oprawo-  
waniu jazu, który był uczynion trzy mile od nich. A potem, co  
już jazu nie było, przymusił ich, aby nań czynsz składali per gr.  
32 z łanu, który czynsz nazwał jazowem, który i po dziś dzień  
z nich biorą, także i insze rzeczy, jako owse i chmiele. Proszą  
w tem łaski JK.M., aby od tego wolni byli“.

Ciekawe szczegóły zawiera również lustracya r. 1564 o go-  
spodarczych reformach tenutaryusza Trojana, gdy objął w dzier-  
żawę wieś królewską Łętkowice. Powiedziano w niej tak:

„Trzeba wiedzieć za sprawą dzierżawce p. Trojana, że na  
wzorze folwarku Łętkowskiego jako teraz jest przez dzierżawcę  
naprawiony, jest łanów 17, które Trojan z początku, gdy mu były  
Łętkowice przez JK.M. w dyspozycyę jego oddane, skupiwszy  
kmiacie wszystkie za konsensem KJMci, których w liczbie było 3,  
osadził znowu kmiacie 20, każdego na łanie. A te poddane inak-  
szym sposobem i porządkiem około robót sposobił, bo pierwej nie  
robili dni tygodniowych, jedno powaby swe mieli. A teraz, gdy  
są skupieni i znowu osadzeni, robią dni dwa w tydzień. A te 10  
łanów skupionych kmiacie przyłączył ku starodawnemu folwarkowi,  
który był zdawna uczyniony na łaniech 7“.

Widzimy z powyższego, że p. Trojan zabrał kmiaciom łanów  
10, które przyłączył do gruntów folwarcznych, a nowoosadzonym  
kmiaciom, zamiast dawniejszych powab, narzucił dwa dni roboci-  
zny na tydzień i w ten sposób gospodarstwo „naprawił“.

Niewydzierżawione wsie i folwarki wielkorządowe zarządzane  
były przez ofycyalistów, zwanych: starostami, urzędnikami lub  
dwornikami. Pomiędzy starostą a urzędnikiem rejestra nie robią  
większej różnicy. W Czerniechowie np. w r. 1569 gospodaruje  
„urzędnik“, a w r. 1585 — „starosta“; obaj pobierają jednakową  
pensyę (zł. 22 gr. 12). Dwornicy byli niższymi ekonomami i po-  
bierali stosunkowo niższe wynagrodzenie (grz. 4.— rocznie). Po  
łacinnie nazywano zarządców folwarcznych: *provisores predii* lub  
z rzymska *factores*.

Przedstawiane dorocznie rachunki gospodarcze wyliczają trzy  
główne pozycye dochodów folwarcznych: gumno, czyli krescencyę  
wraz z sianem, oborę, czyli dochów z krów (*lacticinia*), oraz  
stawy rybne.

Wszędzie siano jednakie gatunki zboża: pszenicę, żyto, owies,  
jęczmień, proso, groch i tatarkę. Tylko pszenica, jako wymaga-

jąca dobrego gruntu i starannej uprawy, nie we wszystkich wykazach się powtarza.

Gospodarkę prowadzono trójpolową. Przy wszystkich folwarkach spotykamy wzmianki o „trojem polu nierównem“, t. j. że corocznie dzielono grunty orne na trzy części nierówne, obracając jedną pod ugor, drugą na zboża jare, trzecią na oziminę.

Rezultaty gospodarstwa zbożowego przedstawiają rejestry w formie następujących tablic obrazowych np:

## Proszowice, r. 1569.

	Semina- tio.	Crescen- tia.	Tritura- tio.	Victus.	Resta.	Taxa.	
Tritiçi	104	265	2	6	420	12	zł. 168.—
Siliginis i t. d.	102	188	2 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	80	241	9	72 gr. 9.

Tablica powyższa wskazuje, że na folwarku Proszowskim w r. 1569: urodziło się: (zebrano)

pszenicy—kop snopów (crescentia) 265, przy omłocie kopa dała 2 korce proszowskie<sup>1)</sup> (trituration), czyli otrzymano 530 korcy pszenicy; żyta: kop 188, omłot 2<sup>1</sup>/<sub>4</sub>, czyli otrzymano 423 korce żyta.

Z tego użyto:

pszenicy: na ordynaryę korcy 6 (victus)	żyta: korcy 80.—
wysiano „ 104 (seminatis)	„ 102
sprzedano „ 420 (resta)	„ 241 po gr. 9.
ogółem korcy 530.	korcy 423.

„Taxa“ w tablicach oznacza cenę konwencyjną; cena ta w rejestrach nie podlegała prawie fluktuacyom. Nie stosowano się widocznie przy niej do cen targowych.

Rachowano cenę korca proszowskiego w drugiej połowie XVI w.:

	korca krakowsk.
pszenicy à gr. 12	à gr. 8
żyta „ 9	„ 6
jęczmienia „ 7	„ 6
owsa „ 4	„ 2 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
grochu „ 12	„ 9
prosa „ 10	„ 7
tatarki „ 7	„ 5
siana bróg à zł. 6.	

<sup>1)</sup> Korzec Proszowski (chorus) = <sup>1</sup>/<sub>2</sub> korca Krakowskiego. Miara Koszycka i Czchowska równa była Proszowskiej. Chorus = <sup>1</sup>/<sub>3</sub> ćwiertni (mensura).



Dochód z obory obliczano w XVI w., przyjmując po 2 zł. pożytku z krowy dojrzałej. Jałowice i cielęta, o ile nie były sprzedane, wciągano tylko do wykazów, nie licząc z nich żadnych dochodów.

Gospodarstwo rybne prowadzone było w małych rozmiarach wszędzie. Wielkie gospodarstwo rybne uprawiano w Czernichowie, gdzie istniało kilka dużych stawów (staw Seweryn, staw Bonar, Zachełmny, Podworny), prócz znacznej ilości stawów małych. Chodowano ryby w odrośliskach i tarliskach, specjalnie w tym celu urządzonych. Zarybek, o ile nie posiadano własnego, sprowadzony był głównie ze Śląska.

Według postanowienia królewskiego spuszczano stawy dla łowienia ryb z dużych stawów raz na trzy lata.

W rewizji r. 1569 obliczono wartość ryb ze stawów Czernichowskich przy spuszczeniu:

	na zł. 2932.—
wydatki na zarybek etc. „ „	600.—
pozostałości zł.	2332,

podzielone przez 3, dały pro anno dochodu zł. 777 gr. 10.

W r. 1584 w jednym stawie Bonarowskim ułowiono: karpia kop 70, szczuk głównych kop 60, szczuk podgłównych k. 28, szczuk równych kop 15, karasi kop 5, okuni kop 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub>.

Wydatki folwarczne były nieznaczne. Pożytycę rozchodu stanowiło m. i. myto dla czeladzi. Czeladź folwarczna była nieliczna: stanowili ją zwykle, prócz ekonoma: pastuch (skotak), kucharz lub kucharka, jedna lub dwie dziewczki do posługi, czasem gospodarz lub gospodyni. Tylko w większych folwarkach spotykamy jeszcze „leśnego“, a w Czernichowie był „stawowy“.

Z lasów nie osiągnano dochodów, chyba wypuszczając „żerowe“ lub „bukowe“ włościanom. Palenia popiołów, jako przemysłu, w folwarkach wielkorządowych nie spotykamy.

Dochody z folwarków z biegiem czasu rosły szybko:

z folwarku Rakowickiego obliczono dochód: w r. 1550 na grz. 63 gr. 8.
w r. 1569 „ zł. 269. 29. 9.
w r. 1602 „ „ 386. 4.—
z folwarku Pięrzchowiec: w r. 1529 na grz. 32. 24.
w r. 1564 „ grz. 56. 43. 9.
w r. 1569 na zł. 400. 25. 9.
w r. 1602 „ „ 424. 20.—

Ogólna jakaś norma intraty z folwarków np. obliczenie dochodu, jaki dawała przeciętna włóka gruntu, nie da się z regestrów wywieść. Trudno z nich dojść, ile ziemi liczono po folwar-

kach; prócz tego dochody zależały od najrozmaitszych warunków lokalnych.

### 3. Młyny Wielkorządowe.

Bardzo ważnem źródłem dochodów królewskich były młyny w Krakowie i w innych miastach i wsiach Wielkorządowych. Wyraz „młyn“ używany był dawniej w szerszem niż dziś znaczeniu, w rejestrach bowiem czytamy o młynach: tocznym, garbarskim, sukienniczym, t. j. o takich zakładach przemysłowych, których dziś młynami nie nazywamy. Młynem tocznym zwano szlifiernię, gdzie wyrabiano i ostrzono noże, robiono igły etc. W młynie garbarskim tłoczono korę dębową, potrzebną do wyrobu skór. W młynie sukienniczym nadawano suknu pilśni przez folusz. W młynach mącznych mielono pszenicę i żyto na mąkę, oraz sład potrzebny do fabrykacy piwa.

Młynów królewskich było w Krakowie 5:

1) Młyn Kutlowski na rzece Rudawce, przepływającej przez Kleparz, przed bramą św. Mikołaja, po za murami miasta. Miał ten młyn w wieku XVI kół 8, pięć górnych i trzy dolne. Mielono w nim sład, żyto i pszenicę.

W wieku XVI obowiązywał przymus mielenia zboża i sładów w młynach Wielkorządowych.

Według rewizyi r. 1564 do młyna Kutlowskiego odłączono zdawna<sup>1)</sup> poczet piwowarów i piekarzów Krakowskich: Piekarzów Krakowskich 22, Piwowarów Krakowskich (58) i Kleparskich (13) 71, to jest z ulic: Mikołajskiej, Szpitalnej, Świdnickiej i Ś. Floryana i z połowy ulicy Św. Jana, oraz z trzech ulic z Kleparza.

2) Młyn za Ś. Mikołajem, Mikołajski, na rzece Prądniku. Do tego młyna oddzielono piekarzów Krakowskich 14. Miał kół 4, mielono w nim żyto i pszenicę.

3) Młyn Piaseczny (na Piasku, in Arena), na rzece Prądniku. Oddzielono do niego piekarzów Krakowskich 16. Miał kół 4, mielono w nim żyto i pszenicę.

4) Młyn Rakowicki na rzece Prądniku. Oddzielono do niego piekarzów Krakowskich 13. Kół miał 4, mielono w nim żyto i pszenicę.

5) Młyn Kamienny z Dębnym na rzece Rudawce. W Kamiennym młynie było w wieku XVI (w r. 1564) kół 10, z których 4 przeznaczono do mielenia sładów, jedno — na zamkowe potrzeby, 2 — na mielenie żyta i pszenicy, 2 — na garbarski folusz, a jedno — na sukienny.

<sup>1)</sup> Urządzenie to było zapewne w związku z rozporządzeniem z r. 1456 (K. m. Krakowa № 161), którem król Kazimierz zabronił sprowadzania z innych miast piwa do Krakowa.

Do tego młyna odłączono piwowarów Krakowskich, z ulic: św. Anny, Szewskiej, Szczepańskiej, Żydowskiej, Sławkowskiej i z drugiej połowy ulicy św. Jana, a z Kleparza z ulicy Długiej i z jednej strony Rynku od ulicy Długiej. Piwowarów Krakowskich, obowiązanych do mielenia sładów w tym młynie, liczone w r. 1564—52, a z Kleparza—19.

Dochód z młynów płynął z wybierania miar in natura i z opłat, uiszczanych w pieniądzech. Za mielenie sładów brano dziesiąty wór. Co do wybierania miar od mielenia zboża, rewizya z r. 1564 mówi, że od wanny, mieszczącej 13 ćwiertni młyńskich zboża, pobierano 3 chori (korczyki) Krakowskie, rewizya z r. 1569, — że od miary mieszczącej 17 ćwiertni brano korcy 4. W obu wypadkach wynagrodzenie za mielenie wynosi 8% prawie, jeżeli przyjmiemy, że ćwiertnia = 3 chori.<sup>1)</sup> Od folusza sukiennego płacono od postawu sukna grosz jeden. (r. 1569), a w młynie Dębnym od małdru kory dębowej, zawierającego ćwiertni 12 — po gr. 10.

W registrach Wielkorządowych dochód z młynów Krakowskich wykazano jak następuje:

Młyny	R. 1526	1529	1533	1541	1550	1564 *)	1569	1583
						grz. gr. den.	zl. gr. den.	
Kutłowski	w z a s t a w i e				1031.—//.—		2503/1//15	2294/6//15
Piaseczny	112/34//12	118/18//12	118/17//6	} 853/16//.—	189/33//12	} 1948/16//6	243/17//6	216/4.—
Rakowski	74/13//6	94/30//12	105/8//.—		165/31//6		345/15//6	120/3//6
Mikołajski	82/41//6	119/5//6	85/20//6		164/15//12		898/16//7	918/3//13
Kamienny z Dębnym	w z a s t a w i e							

\*) W latach 1526—1564 dochód obliczony jest na grzywny, grosze i denary; w 1569—1583 i nast. na złote, grosze i denary, grzywna = 48 gr., 1 gr. = 18 d.

Historya królewskich młynów w Krakowie nie jest dotychczas dokładnie opracowana. Znane są dobrze dzieje tylko jednego młyna, tak zwanego młyna Gerlacha, lub Kutłowskiego; o innych to tylko powiedzieć można, że w XV wieku były zastawiane przez króla.

<sup>1)</sup> W rachunkach Wielkorządowych przyjmowano, że 3 chori = 1 ćwiertni, (mensura). Od 13 więc miar brano za mlewo miarę jedną, co stanowi 8%; ten sam prawie stosunek wypadnie, jeżeli policzymy z ćwiertni 17—korcy 4.

W r. 1327 król Władysław Łokietek nadał młynarzowi Gerlachowi prawo do pobierania  $\frac{1}{3}$  dochodów z młynów, które Gerlach na rzece Rudawie pobuduje.<sup>1)</sup> Mówi się zwykle o młynach Gerlacha, lecz zdaje się, że Gerlach pobudował tylko jeden młyn, gdyż później słyszymy o jednym młynie Gerlacha. W r. 1335 nadaje Kazimierz Wielki Bieniaszowi synowi Mikołaja Gerlacha  $\frac{1}{3}$  młyna na Rudawie blisko miasta (civitati contiguum).<sup>2)</sup> W r. 1369 wzmiankowany jest „Nicolaus Gerlaci molendinator molendini ante et circa portam S. Nicolai“<sup>3)</sup> Młyn ten przeszedł dziedzictwem w ręce Mordbirów, którzy prawa swoje sprzedali. W akcie, stwierdzającym sprzedaż połowy trzeciej części dochodów przez Jana Mordbira Andrzejowi Libenthalowi<sup>4)</sup>, położenie młyna dawniej Gerlacha ściśle zostało określone: Stał on „przed bramą S. Mikołaja naprzeciw domu zwanego gródek, po za murami miasta Krakowa, na rzece Rudawie“.<sup>5)</sup>

Sprzedawane kilkakrotnie w latach 1399—1413<sup>6)</sup> prawa do  $\frac{1}{3}$  dochodów z młyna Gerlacha nabyli w lat. 1412—1414 kanonicy regularni Ś. Augustyna klasztoru Bożego Ciała na Kazimierzu;<sup>7)</sup> w ich ręku prawa te pozostały już nadal do końca istnienia Rzeczypospolitej.

W XVI w. kanonicy Bożego Ciała pobierali trzecią miarę i w innych młynach królewskich, prócz Kutlowskiego. W rewizji r. 1569 czytamy: „pokazał X. proboszcz przywilej na to we 3 młynach, to jest: Mikołajskim, Piasecznym i Rakowskim, ale o Kutlowskim nulla mentio w tym przywileju lub titulo Joannis Alberti regis de data 1500“.

W młynach Kamiennym i Dębnym od r. 1521 prawo do jednej miary miał Hanusz Boner, któremu zastawił je król Zygmunt. Od Hanusza Bonera prawo to przeszło na jego spadkobierców. W r. 1564 posiadała je pani Morstinowa Ościkowa i Hieronim Ber, brat rodzony pani Ościkowej.

Przy młynie Dębnym istniał jeszcze tak zwany toczny młyn lub słofarnia (= szlifiernia). W przywileju Kazimierza Jagielloń-

---

<sup>1)</sup> Kod. Mp. t. I Nr. 174, str. 207. <sup>2)</sup> Kod. Mp. t. I str. 238. <sup>3)</sup> Kod. m. Krak. Nr. 39 str. 48. <sup>4)</sup> Kod. kat. ś. Wacława Nr. 436 str. 232. z r. 1399. <sup>5)</sup> ib. <sup>6)</sup> O losach młyna Gerlacha mówi Dr. Klemens Bąkowski w pracy Dawne kierunki rzek pod Krakowem, str. 25. <sup>7)</sup> Kod. kat. ś. Wacława Nr. Nr. 534. 540. 541. 551.

czyka z r. 1448, <sup>1)</sup> nadającym toczny młyn Marcinowi Czechowi, określono jego położenie, że stał przed bramą Szewską, na Rudawie, naprzeciw młyna, zwanego Dębnym. Według przywileju z r. 1448 szlifierz miał dawać dostateczną ilość noży do kuchni królewskiej, a gdyby sukcesorowie M. Czecha nie mogli, lub nie umieli prowadzić dalej tocznego młyna, obowiązani byli, zamiast dostarczania noży, dawać 3 grz. Czysz ten podwyższono później.

W roku 1558 Zygmunt August nadał słofernię Floryanowi z Siedmiogrodu (Transylvano-Siebenberker). Przywilej nadawczy potwierdził król jeszcze w roku następnym, oddając temuż Siebenbergerowi słofernię „ad vitae ejus extrema tempora“.<sup>2)</sup>

Znaczne prowenty płynęły także z młynów w Proszowicach, gdzie istniały następujące młyny królewskie:

1) Podłaziebny, oddany mieszczanom. Od mielenia słodów w tym młynie pięć części dochodu oddawano królowi, szóstą brali mieszczanie; od mielenia zboża połowę dochodu brali mieszczanie, druga połowa szła na króla.

2) Młyn na Błoniu. Młynarz w nim był na trzeciej mierze żyta i pszenicy, a na szóstym korcu słod.

3) Młyn podworny; miał 3 koła mączne. Młynarz był na trzeciej mierze. Wedle rejestrów dochód z Podłaziebnego, na Błoniu i podwornego uczynił:

W r. 1567—zł. 646 gr. 29; W r. 1568—zł. 546. 16; W r. 1569—zł. 521 gr. 6. W Zielonkach było w w. XVI młynów 6. Czysz z nich nie przekraczał po zł. 15. — rocznie. Jeden młynarz zamiast czynszu obowiązany był: „urobić prochu do roku centnarów 30 z saletry i siarki JKMc<sup>4</sup>“ (w r. 1569).

#### 4. Sep i poradnc.

Na mocy przywilejów, wydanych prze Ludwika Węgierskiego, włościanie wsi klasztornych uiszczali do skarbu inne podatki, niż włościanie wsi szlacheckich. Szeregiem aktów z r. 1381 dla rozmaitych klasztorów: Mogińskiego, Miechowskiego, Jędrzejowskiego, Starosądeckiego, które się do dni naszych przechowały, a zapewne i innych jeszcze, król Ludwik zadeklarował, że te klasztory nadal opłacać będą po gr. 4 z lanu, ponadto włościanie wsi klasztornych mieli dawać po jednej mensurze żyta i po dwie owsa,

<sup>1)</sup> Kod. d. m. Krakowa, t. II, 1448, 8 Julii.

<sup>2)</sup> Acta M Procur. v. 3 str. 234. 385/6 (Arch. kraj.).

i mieli pracować po dni 2 rocznie na okolicznych folwarkach królewskich. Zastrzegł sobie przytem król Ludwik, że w razie wyprawy wojennej będzie miał prawo zażądać dodatkowego subsidium charitativum od klasztorów, a gdyby mu wypadło syna koronować lub córkę zamaż wydawać, że również będzie mu służyło prawo do zasiłku od poddanych wsi klasztornych.

Te, oznaczone w przywilejach z roku 1381, powinności uiszczali kmiecie klasztorni do końca istnienia Rzeczypospolitej.

Z dóbr zaś szlacheckich według przywileju Koszyckiego z r. 1374 płacono tylko po 2 grosze z łanu.

W registrach Wielkorządowych XVI w. spotykamy wpływy zarówno z poradnego od włościan klasztornych jak i szlacheckich z pewnych powiatów Województwa Krakowskiego oraz wiadomości o poborze miar ospowych od włościan klasztornych. Poradne z dóbr szlacheckich ku końcowi XVI stulecia znika z rachunków Wielkorządowych. Nie spotykamy go już w registrach z roku 1579.

Spisy poradnego mogłyby mieć duże znaczenie, gdyby były prowadzone dokładnie. Niestety, rejestry poradnego w rachunkach i lustracyach Wielkorządowych należą do najgorzej pod względem ścisłości prowadzonych. Egzaktorowie tego podatku podawali do rachunków tylko ogólne sumy, które zarówno z należności roku bieżącego, jak i z retent z lat przeszłych zebrali. Rok rocznie poborcy zdawali rachunek z przyjętych pieniędzy i ryczałtową sumę zapisywano na przychód. Znajdujące się w registrach Wielkorządowych sumy nie dadzą się z sobą nawet porównywać, gdyż nie wykazują one wpływu z jednakowych okręgów podatkowych. Raz podana suma zebrana została z trzech powiatów, to znów z czterech, a mnożąca się coraz bardziej ilość retent, które włączono w sumę ogólną, zaciera wszelką ścisłość i wikła porównawcze zestawienia.

Najdokładniej stosunkowo przedstawione są wykazy poradnego w lustracyi województwa Krakowskiego z roku 1564. Znajdujemy w niej spisy łanów opodatkowanych we wsiach szlacheckich i klasztornych. Cyfry lustracyi roku 1564 nie zgadzają się z wykazami łanów poborowych, jak je znamy z prac A. Pawińskiego. Cyfry łanów opłacających poradne są wogóle znacznie niższe od cyfr łanów poborowych. Wynikało to zapewne stąd, że łanowe wybierane było według starych, odwiecznych kwitów, według norm ustalonych w bardzo dawnych być może czasach, wykazy zaś poborowe odpowiadały bardziej faktycznemu stanowi rzeczy. Różnice ilości łanów w wykazach poradnego od ilości

lanów poborowych są większe w majątkach klasztornych, niż w majątkach szlacheckich.<sup>1)</sup>

Suma lanów szlacheckich, obowiązanych do płacenia poradlnego, wynosiła według lustracyi roku 1564 w czterech powiatach województwa Krakowskiego: Krakowskim, Lelowskim, Książkim i Szczyrzyckim — 3685, licząc po 2 grosze z lanu; czyni to:

	grz.	153	gr.	26.
z 373 lanów dóbr klasztornych po gr. 4 =	"	31	"	4.
Miechów płacił lanowego ryczałtowo	"	8	—	
Chelm	"	—	gr.	15.
Ogółem obliczono poradlnego na r. 1564:	grz.	193	gr.	45.

W lustracyach znajdujemy uwagi, że ilość lanów „per nobiles quolibet anno minutur“. W roku 1567 wykazano już lanów z tychże wyżej wymienionych czterech powiatów 3625<sup>1</sup>/<sub>4</sub>, przyczem lanów, obróconych na folwarki i zwolnionych tem samem od lanowego, okazało się od roku 1564, według zaprzysiężonych zeznań, tylko 12, brakowało więc do cyfry 3685 — lanów 47<sup>3</sup>/<sub>4</sub>, o których, jako odeszły, żadnej sprawy dać nie umiano, jak mówi lustracya.

Wsie klasztorne, prócz poradlnego po gr. 4 z lanu, oddawały żyto i owies tytułem powinności sepnej.

Klasztory: Tyniecki, Chebdowski, Św. Jędrzeja i Miechowski dawały ospy miarą wierzchowatą, inne klasztory — miarą strychowaną, równą (z 3 miar wierzchowatych otrzymywano 5 miar równych).

W r. 1569 wsi klasztornych, odnotowanych w wykazach poborców ospu, było 99, wyliczono w nich lanów 399<sup>3</sup>/<sub>4</sub>. Rewizo-

<sup>1)</sup> Dla ilustracyi twierdzeń powyższych przytaczam zestawienie ilości lanów z wykazów poradlnego i lanów poborowych dla parafii Kościelec i dla wsi klasztoru Miechowskiego:

Wsie:	Łanów według spisów poradlnego z r. 1564.	Łanów według taryf poborowych z r. 1581 (Pawiński):	We wsiach klasztoru Miechowskiego liczone lanów:	
			według spisów poradlnego:	według taryf poborowych r. 1581.
Kościelec	7	7 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Wrocirysz	4 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> 10
Kadzice	5	6	Kalina	1 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> 6
Borunice	1 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	10	Chodów	1 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> 6 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>
Nagorzany	1 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	2 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	Orłów	3 3 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Nadolany	5	6	Pstrocice	1 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> 7
Marcinkowice	1	3	Szczepanowice	5 7 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Posiłów	1	2	Przedślawice	4 6
Piekary	2	3	Michałowice	21 26
Leksica	2	4	i t. d.	i t. d.
Ściborowice	2 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	3		

Cyfy z innych parafij są analogiczne z powyższemi.

rowie. w roku tym notują, że wedle starych regestrów, zwłaszcza rejestru z r. 1447, było łąnów wsi klasztornych 668. Już jednak wtedy, w r. 1569, nie umiano zdać sprawy, dlaczego liczba ich tak się zmniejszyła. Liczba z r. 1447 wyrażała zapewne ogólną ilość łąnów we wszystkich dobrach klasztornych województwa Krakowskiego, które w r. 1447 oddawały sep do Wielkorządów Krakowskich. Z biegiem czasu powinność pewnych wsi wyłączono z Wielkorządów, przyłączając wsi 20 (łąnów  $41\frac{1}{2}$ ) do Łobzowa, wsi 49 (łąnów  $92\frac{1}{4}$ ) do Starego Sącza, jak widzimy z lustracyi roku 1564.

• Liczba łąnów klasztornych, obciążonych daninami, zmniejszała się w skutek libertacyj. Niektóre wsie na mocy pozyskanych przywilejów dawały tylko miary żytnie, nie dając owsianych, inne znów dawały owies, a wolne były od dawania miar żytnich.

Gdy wsie klasztorne przechodziły na własność posesyonatów szlachty, powinności, do jakich obowiązane były wsie klasztorne, upadały. Tak, gdy Mogilany, Głogoczów i Włosiany klasztoru Szczyrzyckiego dostały się Spytkowi Jordanowi, a Krzyszkowice — Lipnickiemu, zostały w r. 1560 zwolnione od dawania ospów i płacenia poradnego po 4 gr. z łąnu.

Pomimo częściowych libertacyj, nawet w roku 1787 narachowano jeszcze łąnów, z których klasztory oddawały powinności do Wielkorządów Krakowskich według dawnego zwyczaju — 335.

Zboże sepne, gromadzone na zamku w tak zw. kamienicy sepnej, szło na chleb na stół Wielkorządowy, owies używano dla koni w stajni królewskiej.

Regestra Wielkorządowe wykazują następujące wpływy z poradnego i ospów:

	W r. 1526	1529	1533	1541	1550	1557
Z czterogroszowego łąnowego i częściowej sprzedaży danin żytnich i owsianych	39.—	25/18//.—	32/4//9	34/41//.—	22/32//.—	złot. 50. 21
Z poradnego szlacheckiego	90.—	107/29//.—	462.13.3 <sup>1)</sup>	103/36//9	46. 44.—	niema

<sup>1)</sup> Na sumę tę składają się retenty z lat 10.



5. Dziesięcina drzewna. *Annalus reginae. Pobory od żydów.**Dziesięcina drzewna.*

Od drzewa, spławianego Wisłą, wybierano dziesięcinę drzewną w Krakowie, której dwie części szły na króla, czyli do Wielkorządów, a część trzecia na starostę Krakowskiego.

Dziesięcinę drzewną wybierał osobny cech włóczków Krakowskich. Zgromadzenie włóczków zwano po łacinie: *Congregatio defluitatorum Magnae Procurationis arcis Cracoviensis*. Ustawy porządkowe miał dla nich ustalić Stanisław Wierzbowski, wielkorządca Krakowski, które im na sejmie r. 1633 potwierdził Władysław IV.

Na okładce Aktów Wielkorządowych № 5 (Arch. Kraj.) zapisana została rota przysięgi włóczków z r. 1573. Brzmi ona jak następuje:

„Ja..... włóczek Panu Bogu i królowi JMci, także i jego Mci panu Wielkiemu Rzanczi Krakowskiemu przysięgam, iż na tym urzędzie, na którym jest wybran, wiernym będę, dziesięcinę KJMci na Wiśle sprawiedliwie wycinać i spuszczać, szkody wszelkiej Króla JMci przestrzegać będę i widząc ją nie taić, ale opowiedzieć. Na potrzebę KJMci albo na ratunek, na rozkazanie JMci Pana Wielkiego Rzancze i urzędników JMci posłuszen będę ynom wszystkim, roboty zwierzonej sprawiedliwie i bez szkody spuszczać i oddawać. Tak mnie Pan Bóg wspomózi w Troycy jedyny“.

Drzewo dziesięcinne, wybierane na Wielkorządy, układane było w ogrodzie drzewnym podle zamku. Używano tego drzewa w przeważnej części na potrzeby Wielkorządowe, do budowli i na opał. Część tylko pewną sprzedawano od czasu do czasu.

Od dziesięciny drzewnej król wydawał liczne libertacye, głównie klasztorom i osobom duchownym.

W r. 1386 uwolnienie od dziesięciny otrzymał klasztor Mogiłański<sup>1)</sup>. Uwolnienie potwierdził król Kazimierz w r. 1490.

W r. 1503 król Aleksander postanowił, że prałaci i kanonicy kapituły Krakowskiej wolni są od dziesięciny<sup>2)</sup>.

W dalszym ciągu uwolnienie wydano:

w r. 1550 klasztorowi św. Katarzyny na Kazimierzu<sup>3)</sup>

w r. 1553 „ św. Franciszka.

<sup>1)</sup> Monografia Opactwa Cystersów w Mogile.

<sup>2)</sup> Acta M. Procur. v. 2, str. 245/7.

<sup>3)</sup> ib. str. 134/5.

W r. 1532 król Zygmunt wydał dekret, że na wieczne czasy prałaci i kanonicy, cała kapituła kościoła katedralnego i studium ipsum Universitatis Cracoviensis wolni będą od płacenia dziesięciny drzewnej.

Wedle gatunków rozróżniano: drzewo izdebne, pospolite na budowlane dobre, tak półizdebne jako i małowysnikowe, i—pospolite na budowanie niegodne <sup>1)</sup>).

### *Annulus reginae.*

Do ostatnich czasów istnienia Rzeczypospolitej trzy miasta: Wieliczka, Kazimierz i Kleparz uiszczaly do Wielkorządów podatek, zwany annulus reginae, lub pierścień królowej.

W r. 1444 Władysław III, przyobiecując Mikołajowi z Zakrzowa nadać Wielkorządy ze wszystkimi ich dochodami, wymienia wśród dochodów prokuracyi Krakowskiej: annulus reginalis „de Cracovia, Casimiria, Clepardia, Stradomia et aliis locis vicinis“.

W wieku XVI Kraków i Stradom. płacą „domowe“, a nie płacą „pierściennego“.

Kazimierz natomiast, Kleparz i Wieliczka płacą „annulus reginae“, a nie płacą „domowego“.

Nasuwa się przypuszczenie, że annulus reginae był to tenże podatek, co i domowe.

W księgach Kazimierskich zamieszczony jest wykaz poboru „exactionis annulus reginalis“ z r. 1369. Podatek ten obliczono po 2 gr. de area, czyli po szkocju, jak w Krakowie liczone „skotowe“. Z podatku tego zebrano w r. 1369 — gr. 313 (= zł. 10 gr. 13) <sup>2)</sup>.

W późniejszych registrach z XVI w. znajdujemy, że Kazimierz płaci tytułem annulus reginae zł. 9 gr. 18, sumę bardzo blizką sumy powyższej.

Suma podatku bardzo wczesnie ustaliła się i jak stwierdzić można pozostawała niezmienna w w. XVI—XVIII. Na pierścień królowej płaciły:

Wieliczka:	zł. 17 gr. 6.
Kleparz:	zł. 2. —
Kazimierz:	zł. 9 gr. 18.

<sup>1)</sup> W rozchodzie drzewa na rok 1579 znajduje się w registrach taka pozycya: „u pana Michała Bruthusa, historyka KJMci, we dwu izbach i w kuchni jego spalono przez cały rok dziesiątków sześć“.

<sup>2)</sup> Wykaz poboru nie został w księg. Kazim. podsumowany. Zliczyłem oddzielne pozycye i otrzymałem powyższą sumę.

Pierścienne należy więc zaliczyć nie do kolekt, lub poborów przygodnych, lecz do podatków stałych <sup>1)</sup>.

*Fobory od żydów (contributio judaica).*

Za opiekę, jakiej król używał żydom, płacili żydzi pewne sumy, jako podatek, nie mający stałej nazwy. Podatek ten opłacali żydzi zapewne od czasu swego osiedlenia się na Kazimierzu. W r. 1485 Kazimierz Jagiellończyk, pożyczwszy od Dersława z Rytwian, wojewody Krakowskiego i starosty Sandomirskiego, 1150 zł. węg., zapisał mu tę sumę na opłatach, wnoszonych przez żydów Krakowskich i Sandomierskich. W r. 1504 król Aleksander pozwolił Janowi Buczackiemu wykupić od spadkobierców Fryderyka Astha, chirurga, podatek żydowski, wynoszący 100 flor. <sup>2)</sup>.

W rewizji r. 1569 zapisano, że żydzi Kazimierscy płacą:

panu Gabryelowi Grabowieckiemu, wojskiemu Łomżyńskiemu i staroście Mławskiemu	zł. 100. —
p. Łukaszowi Górnickiemu, sekretarzowi JKMc	„ 100. —
	razem zł. 200. —

W wieku XVII dawali żydzi korzenie wielkorządcy, podręczemu i pisarzowi prowentowu trzy razy do roku, płacili na utrzymanie bestyj, dawali na reparacyę okien zamkowych, o czem tu tylko czynię wzmiankę, gdyż stosunki XVII w. nie wchodzą w zakres niniejszej pracy.

B) WYDATKI WIELKORZĄDOWE w XVI w. (do r. 1569).

Wydatki z sum Wielkorządowych na początku XVI w. nie były znaczne. Regestra z r. 1526 wykazują w rozchodzie ogółem grz. 695 gr. 46 d. 12. Rubryki wydatków obejmowały trzy główne pozycye: utrzymanie oficyalistów i czeladzi zamkowej, do której zaliczono i straż tatarską na zamku (*exposita pro necessitatibus familiae domus Magnae Procurationis*); potrzeby zamkowe (*exposita pro castri necessitate*), oraz wydatki na utrzymanie czeladzi i budowli po folwarkach (*exposita in necessitates praediorum*).

Czeladź Wielkorządowa miała na zamku gotowy stół, utrzymywała pensye kwartalne i raz do roku pewne kwoty na sukno.

<sup>1)</sup> O „annulus reginae“ znajdujemy krótką wzmiankę w pracy S. Kutrzeby „Szos królewski w Polsce w XIV i XV wieku“, str. 13, przypisek 1.

<sup>2)</sup> Kod. d. m. Krakowa, 1504, 5 Junii.

Regestra przechowały listy płacy, z których dowiadujemy się, kto stanowił „familiam Magnae Procurationis“ i jaką pensję otrzymywali ofycjaliści Wielkorządowi. Liczba osób, otrzymujących pensje z kasy Wielkorządowej, zwiększała się powoli. Same pensje niewielkim zaledwie ulegały zmianom w w. XVI.

Dla porównania przedstawiam poniżej listy płacy z lat 1529, 1550 i 1569:

W r o k u 1 5 2 9			W r o k u 1 5 5 0		
Wykaz ofycjalistów Wielkorz.	Pensyi kwartalnie	Na sukno rocznie	Wykaz ofycjalistów Wielkorz.	Pensyi kwartalnie	Na sukno rocznie
1) Wiceprokurator	grz. 5.—	grz. 4 gr. 18 <sup>1)</sup>	1) Wiceprokurator Cywiński	grz. 5.—	grz. 4 gr. 18
2) Rurmistrz Jan „ na ryby 12 grz. wyjątkowo	grz. 5.—	grz. 4.—	2) Rurmistrz — — — —	grz. 5.—	grz. 4.—
3) Pisarz Wielkorz. i zarazem exactor regalium, Jan Strzeszkowski	— gr. 30	—	3) Exactor regalium Jakób Ziemaiński	grz. 1 gr. 12	—
4) Sługa Wielkorz.	grz. 1.—	grz. 2.—	4) Sługa Wielkorz.	grz. 1.—	grz. 2.—
5) Piwowar zamkowy	grz. 1 gr. 12	—	5) Piwowar	grz. 1 gr. 12	—
6) Ogrodnik	— gr. 30	grz. 2.—	6) Ogrodnik	grz. 1 gr. 12	grz. 2.—
7) Dozorca Tatarski, Iwan	— gr. 30	grz. 2.—	7) Jeden dozorca Tatarski	grz. 1 gr. 12	grz. 2.—
8) Kucharz	— gr. 36	—	8) Kucharz	grz. 1.—	—
9) Piekarz	— gr. 30	—	9) Piekarz	— gr. 30	—
10) Woźnica	grz. 1.—	—	10) Jeden woźnica	grz. 1.—	—
11) Klucznik	— gr. 24	grz. 2.—	11) Klucznik	grz. 1 gr. 12	grz. 2.—
12) Kominnik	— gr. 20	grz. 1.—	12) Jeden kominnik	grz. 1.—	grz. 1.—
13) Pomywaczka	— gr. 7	—	13) Pomywaczka	— gr. 9	—
			14) Drugi dozorca Tatarski	— gr. 30	—
			15) Drugi woźnica	grz. 1.—	—
			16) „ kominnik	grz. 1.—	—
			17) Kołodziej	— gr. 18	—
			18) 19) Dwóch dziesiętników od mierzenia drzewa	grz. 2.—	—
			20) 21) Dwóch mierzniaków młyńskich	grz. 2.—	—
			22) Szafarz (dispensator)	— gr. 40	—
			6 stróżów	grz. 1 gr. 24	—
			Z rozkazu króla burgrabie Janowi Pakosz	grz. 3 gr. 36	—
Ogółem	grz. 17 gr. 27	grz. 17 gr. 18	Ogółem	—	—
			Suma pensyi rocznie	—	grz. 161 gr. 18

<sup>1)</sup> Wiceprokurator pobierał na 7 łokci sukna czerwonego (panni purpurei).

Jako pensya wielkorządcy wykazana jest w r. 1550 suma 50 grz. kwartalnie, kwota ta jednak nie została wciągnięta do rachunków.

W roku zaś 1569 wydatek na pensye, ordynaryę wielkorządcy i na sukno dla czeladzi, przedstawiał się jak następuje:

Wielkorządcy, ratione salarii,	zł. 1000. —
„ ordynaryi: (rocznie):	
Słodów z młyna na cały rok ćwiert. 104.—	
Na chmiel	zł. 60. —
Żyta na chleb ćwiertni 104	
Pszeniczy ćwiertni 40	Siana i słomy, co potrzeba.
Owsa „ 728	Łoju kamieni 8.

## P E N S Y E:

Podręczemu	rocznie zł. 32.	(kwartalnie zł. 8 = grz. 5).
Pisarzowi spraw Wielkorządowych	„ 8. —	
Piotrowi klucznikowi,	rocznie „ 16. —	
Rurmistrzowi	„ „ 32. —	
Ogrodnikowi	„ „ 8. —	
Przystawowi starszemu	„ „ 8. —	
„ drugiemu	„ „ 8. —	
Woźnicy Wielkorządowemu	„ „ 6 gr. 12.	
„ karze (s.)	„ „ 2 „ 12.	
Piwowarowi	„ „ 8. —	
Służebnikowi podręczego	„ „ 6 gr. 12.	
Palaczowi	„ „ 6 „ 12.	
Pracze	„ „ 1 „ 5.	
z dziesiętnikom po zł. 6 gr. 12	„ „ 12 „ 24.	
Miernikowi	„ „ 4. —	
Szafarzowi	„ „ 5 gr. 10.	
Kucharzowi	„ „ 6 „ 12.	
Rybitwowi	„ „ 4. —	
Kominnikowi	„ „ 4. —	
Stróżom 6 na kwartał 3 zł.	„ „ 12. —	

## N A S U K N O:

Podręczemu	zł. 7. — (= grz. 4 gr. 18).
Pisarzowi	„ 6 gr. 12.
Szafarzowi	„ 6 „ 6.
Piotrowi klucznikowi	„ 3 „ 6.
Miernikowi	„ 3 „ 6.
Ogrodnikowi	„ 6 „ 12.
Przystawom 2 po zł. 4	„ 8. —
Palaczowi	„ 1 gr. 18.
Kominnikowi	„ 1 „ 20.

Ogółem rocznie na sukno zł. 40 gr. 20. (= grz. 25 gr. 20).

Na rozkaz królewski zaliczano do czeladzi wielkorządowej i osoby nienależące do oficjalistów Wielkorządowych. W r. 1585, na zlecenie króla, Wielkorządy dają stół: ubogiemu Gawłowi, Jędrzejowi Kołakowskiemu, Istwanowi Fryczowi, „co go pod Gdańskiem“ postrzelono i Prokopowi Lipskiemu.

W tymże r. 1585 otrzymuje z kasy Wielkorządowej na tygodniową strawę „opatrzyciel lwów“ po gr. 24.

Ważną pozycję rozchodów stanowił wikt oficjalistów wielkorządowych, oraz wydatki na utrzymanie Tatarów. Zboża ospowego i zapasów, dostarczanych z folwarków, nie starczyło na potrzeby stołu Wielkorządowego. Trzeba było dokupywać zapasów.

W registrach Wielkorządowych podawane są oddzielnie wydatki „pro alimentis“, obejmujące zakupy mięsa, piwa, słoniny, masła, mleka, jaj etc., oddzielnie wydatki na warzywa „pro leguminibus“, do których zaliczano groch, mak, nasienie lniane (w tej rubryce spotykają się jednak w registrach również i wydatki na masło, sery, jaja, które należały do pierwszej kategorii); oddzielnie wydatki na słody, na zakupy zboża na wypiek.

Zakupy na wikt Tatarów obejmują prawie wyłącznie mięso. Gdy Tatarów było na zamku 12, kupowano dla nich 12 ćwiartek mięsa tygodniowo. W roku 1550 ilość Tatarów na zamku była wyższa: w rozmaitych miesiącach spotykamy ich od 64 do 38, wtedy i wydatki na nich były wyższe. Tatarom dawano, prócz wiktu, płótno zgrzebne na koszule, oraz buty. W r. 1550 zanotowano wydatek na kajdany „pro compedibus“ dla Tatarów.

Dla czeladzi i służby Wielkorządowej, jak się dowiadujemy z lustracyi r. 1569, były na zamku 3 stoły.

Na stół pierwszy dla osób godniejszych podawano w dnie zwykle po 4 potrawy, a w dnie postne potraw 5 („videlicet: polewka, altera—pisces korzenne, tertia—legumina—cocta, quarta—pisces salinarum videlicet z rosołu et quinta—aliquot legumen dict. kasza“). Do tego stołu zasiadali: podręczny, dwóch łożniczych królewskich, prebendarz, pisarz Wielkorządowy, rurmistrz, wrotny i wóldarz skotnicki. W dnie zwykle wydawano nadto powyższym osobom po sześć garncy piwa, a w dnie postne po 3 garnce.

Osoby, otrzymujące obiady na drugim stole, mianowicie: dwóch przystawów, dwóch woźniców, rybitwa, dwóch ze służby podręcznego, piekarz, piwowar, kominnik i pomywaczka, dostawali w dnie zwykle po 4 garnce piwa, a w dnie postne po garncy 2.

Był i trzeci stół, przy którym zasiadali: stróże zamkowi, kucharz i jego pomocnicy, oraz dwaj wrotni zamkowi. Prócz tego

dawano włódkarzom Płaszowskiemu, Dębnickiemu, Rakowieckiemu, Czerniechowskiemu, o ile bawili na zamku, oraz Tatarom, ordynaryę dzienną po 5 chlebów.

Wydatki „pro castris necessitate“ wymieniają przeważnie drobne ekspensa na rozmaite potrzeby zamkowe. W r. 1526 znajdujemy tu koszt sprawionej nowej sieci, uzdy, zapłatę introligatora, wydatki na reparację kandelabra, na czyszczenie kominów, mycie szyb i podłóg, na robienie świec, na roboty przy grabieniu siana na łąkach (używano do tego i tatarów). Znajdujemy też w tej rubryce i wydatek na kolendę dla wikaryuszów zamkowych—gr. 15. W r. 1550 registr wylicza: kupno mazi, kół, osi, rozwory z dyszlem, siodła, stopni do powozu, reparację kotła etc. Na budowie zamkowe w r. 1526 nie znajdujemy żadnych wydatków, w r. 1550 spotykamy wydatki: na zamurowanie okna, na zwózkę cementu, na przestawienie kominów. Drobne reparacje budowli zamkowych pociągały za sobą wydatki na roboty kowalskie, stolarskie i t. p.

W r. 1565 znajdujemy w rachunkach Wielkorządowych wydatki nowe: na armamentarium i urządzenie prochowni w Zielonkach. W roku tym na saletrę wydano zł. 974. 11. 3 z dochodów Wielkorządowych. W armamentarium pod kierownictwem Oswalda Baldnera, odlewacza dział, wiercono działa, robiono hakownice, flagonety, wydano na ten cel w r. 1569 — grz. 480 g. 20 d. 15. Powstał wtedy cekauz i ludwisarnia, nie należały one jednak do wielkorządcy, lecz do osobnego przełożonego nad cekhauzem, zwanego czaygbort <sup>1)</sup>.

Wspomnieć jeszcze należy o wydatkach na czyszczenie rzek („purgatio fluvii“), na usuwanie lodów z wiosną i osadów, które zamulały koryta Rudawy i Prądnika, gdzie stały młyny. W r. 1550 wypłacono gracownikom i łopatnikom, zajętym przy czyszczeniu rzek, grz. 53. gr. 18. d. 1.

We wszystkich registrach XVI w. znajdujemy wydatek 6 grz. cieślom, „co w Zygmunta dzwonią“ („carpentariis pro magna campana“).

Wydatki na utrzymanie czeladzi i budowie folwarczne stają się znaczniejsze dopiero w drugiej połowie XVI w., kiedy większa ilość folwarków powróciła do wielkorządów. Myto czeladzi wynosiło w mniejszych folwarkach, w drugiej połowie XVI w., zł. 12—20, w większych 30—50. W r. 1569 wypłacono myta:

---

<sup>1)</sup> S. Kutrzeba: Dawny zarząd Wawelu (zarząd wojskowy).

W Kadzicach: Dwornikowi	zł. 4 gr. 24.
Dworniczce	„ 2 „ 12.
Dziewce	„ 2. —
Pastuchowi	„ 2. —
Ogółem	zł. 11 gr. 6,

w Zielonkach zł. 12 gr. 12; w Rakowcu — zł. 19 gr. 27. W Czerniechowie, gdzie zatrudniano największą ilość oficyalistów—zł. 53 gr. 26, a mianowicie:

Urzędnikowi cum duobus equis et famulo	zł. 22 gr. 12.
Leśnemu	„ 4. —
Stawowemu	„ 4. —
Wólochom trzem po zł. 4 (parobkom)	„ 12. —
Gospodyni	„ 2. —
Dziewkom 2 po 1 zł. gr. 22	„ 3 gr. 14.
Woźnicy	„ 4. —
Skotakowi	„ 2. —
	<u>zł. 53 gr. 26.</u>

Wśród wydatków folwarcznych spotykamy od czasu do czasu ekspens na ulepszenie inwentarza: dokupywano krowy, kurczęta (dla Pierzchowca w r. 1526), do gospodarstwa rybnego zakupywano zarybek.

Finansowy rezultat gospodarki w Wielkorządach wyrażają sumy następujące:

	W. r. 1526	1529	1533	1541	1565	1585
Dochód ogółem uczynił	grz. 1137.31.10	1530.44.17	2178.39.1	2397/9//14	zł. grz. den. 8444.27.3	zł. grz. den. 7758/28.3
Rozchody wyniosły:	495.46.12	905.10.8	989.12.11	1529.45.4	8374.26.13	9123.13.10
Pozostało dla króla	441.32.16	625.24.9	1189.26.8	867.12.10	+70.-8	-1364.15.7 (dług).

Wobec tego, że źródła dochodu z roku na rok nie były jednakowe, że i rozchody nie były jednostajne, nie będę z sum powyższych wyciągał ogólnych mniósoków, prócz tego jednego, że ku końcowi XVI w. wydatki rosły szybciej niż dochody.

#### DODATEK.

#### Poczet Wielkorządców Krakowskich.

1300? 1318 6/I, 1320. 1321 Mathias.

W kodeksie katedry św. Wacława znajduje się dokument, wydrukowany z datą r 1300, w którym świadczy Mathias procurator Cracovientis et Sandomiriensis. Datę tego dokumentu prof. F. Piekosiński podaje w wątpliwość.



W r. 1318 Mathias procurator wspomniany jest w Najdawniejszych księgach sąd. krak. (Helc. t. II № 3579) Nazwisko to spotykamy i w Najstarszych księgach i rachunkach m. Krakowa w r. 1320 (str. 58 № 577) i 1321 (str. 62).

1323 4/VI Nicolaus.

Wspomniany w Najstarszych księgach i rach. m. Krakowa (str. 69). 12/XII 1324—1357 13/VI Herman.

Po raz pierwszy wspomniany 12/XII 1324 w Najstarszych księgach m. Krakowa (str. 76), po raz ostatni 1357 13/VI w Kodeksie Tyniec. jako Hermanus procurator generalis eximii principis Casimiri regis Poloniae (str. 124 № 77).

Roku 1326 29/IX (Kod. Mp.) jest Herman dziekanem Opatowskim, 1340 2/XI (Kod. Tyn.), wspomniany jako Hermanus archidiaconus Lancienciensis et procurator generalis, w r. 1346 był Herman Kanclerzem Kujawskim, a w r. 1357 kustoszem u św. Floryana na Kleparzu.

W Kalendarzu Krakowskim (Bielowski, Monumenta t. III str. 920) znajdujemy notatkę następującą: Dominus Hermanus, canonicus Cracoviensis, praepositus S. Floriani, procurator generalis domini regis, obiit sub anno Domini 1363. Oretur pro eo, qui multa bona fecit huic ecclesiae“.

1334, 1338 Mstigneus.

W r. 1334 (4/X K. Mp. t. III) spotykamy się z Mścigniewem, kasztelanem Radomskim i prokuratorem jeneralnym. Prof. Piekosiński przypuszcza, że w akcie powyższym pisarz się pomylił i zamiast Mstigneo castellano Radomiensi ac Hermano procuratore generali napisał Mstigneo castellano Radomiensi ac procuratore generali. Jednakże Mścigniew procurator występuje i w r. 1338 w Najstarszych księgach m. Krakowa (str. 136 № 1258).

13/VII 1357—1382 24/V Bodzanta.

13/VII 1357 wymieniony w k. Mp. t. III str. 114; 1382 24/V w k. katedry, t. II, str. 87.

W r. 1358 jest Bodzanta kantorem Wiślickim, w r. 1359 Wiślickim scholastykiem, w r. 1365—kanonikiem katedry Krakowskiej, w r. 1375—proboszczem kościoła św. Floryana na Kleparzu. 9 Czerwca 1382 roku papież Urban VI powołał Bodzantę na tron arcybiskupi Gnieźnieński.

Pochodził Bodzanta według Długosza (opera omnia: v. I p. 364) „ex humili sorte et ex parte Wislai ex terra Sandomiriensi, et ex villa Scheligi, prope Kunow, ducebat ortum, nobilis de domo Scheligarum, quae lunam cruce superpositam in campo rubeo defert pro insignio“. W r. 1384 bronił się Bodzanta przed zarzutem nieszlacheckiego pochodzenia (k. Wp. t. III № 1825).

? Malocha.

W Ordinatio Salinarum per Casimirum regem, anno 1368 facta, wzmiankowany jest Malocha antiquus procurator. W jakich latach Malocha był prokuratorem, niewiadomo.

1370 1) Petrassius (Najst. rachunki m. Krak. str. 22. 23. 27).

1) Z faktem, że wiarogodne dokumenty wspominają w jednym czasie z tytułem jeneralnego prokuratora rozmaite osoby, spotykamy się kilkakrotnie. W r. 1370 wielkorządcą był Bodzanta, jednakże w Najstar. rach. m. Krakowa jest mowa w r. 1370 o jeneral. prokuratorze Pietraszu.

12/XII 1384 Johannes palatinus Lanciensis nec non procurator Cracoviensis (k. Wp. t. III str. 551 Nr. 1825).

1385 Michael (N. rachunki m. Krakowa, str. 162).

15/III 1386—1388 13/VII Pełka.

15/III 1386 wspomniany w księgach Sąd. Krak. Ustępuje ze stanowiska jeneralnego prokuratora według Rachunków dworu króla Władysława Jagiełły 1388 (str. 71).

1388, 1390 Sulco. Wspomniany w księgach radz. Kazimierskich.

1393 Kula (N. księgi m. Krakowa, str. 242 Honores).

18/VIII 1393—1398 16/VIII Cristinus. (według Fedorowicza).

1396—1398 1/X Wilhelmus de Okalina (nieuwzględniony przez K. Federowicza) Wspominają o nim Rachunki m. Krakowa, t. II str. 147 i Helc. t. II Nr. 304.

Daty objęcia urzędu i ustąpienia następnych prokuratorów aż do Marcina Borzymowskiego (1490—1502) exclusive, podają według D-ra K. Fedorowicza (Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa Krak 1374—1506, Arch. Komisji Histor., t. 8):

21/I 1399—1400 23/X Iwo de Obychow.

5/II 1401—1405 2/VI Jacussius de Boturzyn.

13/V 1406—1417 14/VIII Swantoslaus Litvos de Bussyna.

30/IX 1417—1423 27 VI Clemens Wantrobka de Strzelce.

Helc. II Nr. 1522: Clemens Wątrobka de Strzelce de clenodio Oxa et de proclamatione Colda (30 Wrz. 1417). Por. Helc. II Nr. 1890.

5/X 1423—1424 15/XII Stanislaus de Poddambicze (Poddamsky).

23/IV 1425—1429 12/V Clemens Wątrobka.

14/V 1430—1432 27/II Stanislaus Poddampsky.

19/V 1432—1434 8/IV Clemens Wątrobka.

7/V 1434—1438 3/II Barthossius Obulecz de Gory.

W latach 1434—1440 jako prokuratorowie wymieniani są Bartholomeus de Gora i Barthossius de Gora. Niewiadomo, czy należy ich uważać za jedną osobę (Por. Helc. II Nr. 2821, Kod. dypl. Mp., 1436, 30/IV).

8/VII 1439—1440 28/II Nicolaus Probolowski de Chelm.

9/VII 1440—1441 25/XI Lutco de Tokari

Lutco de Tokary był kanonikiem poznańskim.

1/III 1442—1444 3/X Johannes Gałka de Myedzwedz.

27/X 1444—1448 19/VI Nicolaus de Zakrzow.

26/VIII 1448—1458 6/I Nicolaus Pieniążek de Witowice.

Został starostą Krakowskim w r. 1458.

12/V 1458—1460 10/I Petrus de Luczianowice.

Dr. Fedorowicz jako datę objęcia urzędu przez Piotra Łucyanowskiego podaje 31/I 1459. Wspomniany jest jednak Piotr Łucyanowski jako prokurator już w r. 1458 12/V (Matric. 1685).

4/III 1460—1470 8/I Valtherus de Trzebinia.

Ten Walter był rajcą Krakowskim (Helc. II Nr. 3752).

23/I 1471—1471 7/XII Johannes de Rzeszow.

Jan Rzeszowski, starosta Nowego Miasta Korczyna, był kononikiem Krakowskim (Paprocki: Herby, ktr. 248), został biskupem Krak.

23/VI 1479—1489 8/I Gregorius de Ludbranz.

W r. 1481 wzmiankowany jako „praepositus Sandomiriensis archidiaconus et canonicus ecclesiae Cracoviensis, factorque zupparum et Pro-

curator magnae Procurationis Cracoviensis (Prawa, przywileje i st. m. Krakowa); w r. 1484 był wicekanclerzem państwa i proboszczem kościoła św. Floryana. Umarł w r. 1496.

28/VI 1490—1502 w Kwiet. Martinus Borzymowski.

Datę ustąpienia Marcina Borzymowskiego i objęcia urzędu przez Jana Jordana ustalił Jan Rutkowski w pracy *Skarbowość polska* za Aleksandra Jagiellończyka (kwart. Hist. r. 1909, str. 12/13).

27/IV 1502—1507 6/V Jan Jordan.

6/V 1507 wspomniany jako Wielkorządca w Prawach, przyw. i st. m. Krakowa. Paprocki (Herby rycerstwa) pisze: „Jana Jordana wspomina epitaphium u ś. Katarzyny kasztelanem Bieckim, Spiskim, Oświęcimskim starostą i Wielkim Rządcą Krakowskim; zmarł 19 Maja 1507 r. Ten żupy w zastawie trzymał, które król Zygmunt od niego za sprawą Bonara, mieszczanina Krakowskiego, za 14000 czerw. zł. wykupił w r. 1504“.

1508—1515 6/IX Andrzej Kościelecki.

W r. 1508 wzmiankowany jako Wielkorządca Krakowski w księg. Radz. Kazimierskich. W r. 1510 zwany jest: thesaurarius, Scepusiensisque, Oswiecim, Junivladislav, et Bidgost capitaneus, nec non zuparius ac procurator generalis Cracov. (Prawa, przyw. i stat. m. Krakowa). W r. 1513 otrzymał kasztelanę Wojnicką. Córka jego była Beata ks. Ostrogska. Umarł d. 6 września 1515 r.

1515—1521 13/VIII Mikołaj Jordan.

T. ks. Lubomirski w pracy: „Trzy rozdziały skarbowości polskiej“ pisze (str. 55): „po zgonie Andrzeja z Kościelca urzędy skarbane podzielono pomiędzy trzy osoby: Wielkorządy Krakowskie wziął Mikołaj Jordan z Zakliczyna, Żupy Jan Boner, a podskarbiostwo wielkie Mikołaj Szyołowski. Był Mikołaj Jordan kasztelanem Wojnickim, Spiskim, Oświęcimskim, Zatorskim starostą.

1521—1523 15/XII Hanusz Boner.

Hanusz Boner składał królowi rachunki jako „zuparius i praefectus expositarum“, zarządzał także i Wielkorządami, chociaż się Wielkim Rządcą nie pisał.

W Rewizyi r. 1564 zapisano: ... „rzeźnicy ukazali kwit. Jana Bonera Wielkiego rzancze de data 1523, z którego się okazuje, że do skarbu KJMci starodawna płacą pro integro anno m. 201 gr. 16“.

W Inwentarzu ksiąg Wielkorządowych, które pisarz Wielkorządowy Jan Raduński oddał Ludwikowi Decyuszowi również wymieniony jest Hanusz Boner w liczbie wielkorządców (Acta Magnae procurationis Nr. 5 str. 394. Arch. krajowe w Krak.) Hanusz Boner zmarł 15 grudnia 1523 r. (T. ks. Lubomirski podaje jako datę śmierci H. Bonara d. 23/XII 1523).

Hanusz Boner był jakby bankierem króla Zygmunta.

W r. 1522 dług króla Bonerowi wynosił 150,000 złp.

1523—1545—1549 16/V Seweryn Bonar.

Jako świadectwo, że Seweryn, Bonar objął Wielkorządy w r. 1523, służyć może napis na registrach jego z r. 1526. Wyciśnięto na nich słowa: Anni Tercii G. D. S. Boner. Na rejestrach zaś z r. 1533 znajdujemy litery: An. Dz. G. D. S. B. (Anni decimi generosi domini Severini Bonar).

Umarł Seweryn Bonar d. 16 Maja 1549. Między 22/X 1545 a r. 1549 nie pisał się Bonar Wielkorządca.

W r. 1549 tytułował się: Severinus Bonar in Balice, in Ogrodzieniec et Camieniec heres, Castellaus Sandecensis, Zupparius, Burgrabius, Oswiecimensis, Zathoriensis ducatum, Biecensis, Rapstinensis, Czchoviens., in Ociec etc. Capitaneus.

24/VIII 1549—1551 Bernard Maciejowski, kasztelan Lubelski, Trębowelski i Zawichojski starosta.

5/IV 1552—1562 3/VIII Jan Bonar.

W r. 1554 pisał się Jan Bonar: Johannes Bonar de Balice, in Kamieniec et Ogrodzieniec liber baro, castellanus Biecensis, Scepusiensis, Rapstinensis etc. capitaneus. Był też w r. 1554 kasztelanem Chełmskim.

9/I 1563—1567, (listop.) Mateusz Błeszczyński.

5/XI 1567—1576 10/V Jostus Ludovicus Decius de Diczow.

4/I 1577—1592 20/I Michał Maleczkowski.

Zachował się reskrypt Batorego, mianujący Maleczkowskiego wielkorządca, datowany w Bydgoszczy 4/I 1577 (Rel. c. Crac. t. 4 str. 217/8).

Umarł Michał Maleczkowski d. 10 lutego 1592 r.

1592—1603 2/VIII. Franciszek Rylski <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> W badaniach swych napotykałem i imiona wielkorządców późniejszych, z wieków XVII i XVIII. Podaję poniżej ich listę, nie pretendującą do ścisłości:

2/VIII 1603—? Mikołaj Opacki, podkomorzy ziemi Warszawskiej, star. Piasecki.

1609—1615 Jan Płaza de Mstyczów.

1615—1633 Stanisław Witowski, chorąży Łęczycki, star. Niepołomicki, Nowotarski etc.

1634. Andrzej Broniewski.

1639—1649 18/I Zygmunt Opacki z Opaci, syn Mikołaja.

1639—1654 3/VI.

W r. 1647 pisze się Zygmunt Opacki: podkomorzym Warszawskim, Wielkorządca Krakowskim, Ryczywolskim, Piaseckim, Mławskim, Latowickim starostą.

W r. 1648 spotykałem Hieronima Radziejowskiego z tytułem WR.

1655. Aleksander z Mstyczowa Płaza.

1657—1659 Hieronim Wierzbowski, z chorążego Łęczyckiego, kasztelana Sieradzkiego, wojewoda, naprzód Brzeski-Kujawski, a potem i Sieradzki, starosta Oświęcimski, Szadkowski i Berwałdzki.

1661—1667 Stanisław Skarszewski z Ręczniowa, kaszt. Wojnicki, WR., Drohobycki, Samborski, Berwałdzki etc. starosta.

1665 13/III Hieronim Wierzbowski po raz drugi.

1668—1675 Stanisław na Ręczniowie Skarszewski po raz drugi.

1676—1678 Jan Szomowski.

1679 Marcin Kątski, castell. Leopold. Podol. et Artilleriae Regiae generalis, Magnus proc. arcis Cracov., Laticzov. capitaneus.

1679—1691 Josephus Zdzanski, viceprocurator arcis Cracov.

1683 Adam Kotowski.

14/VII 1692—1702 Adrian Baltazar Bełchacki.

1709 Franciszek Wielopolski

1739—1741 Stan. Ant. z Jaszewa Jaszewski.

1709 Jan na Słupowie Szembek.

1/I 1710 Jan z Kempna Kępiński.

1748 Jerzy hr. Flemming.

1721 Wojciech Wyleżyński.

1749 Józef Moszczeński.

1728 Maksymilian z Tęczyna Osso-  
liński.

1754 Stan. Ant. Jaszewski.

1/I 1730 Jerzy na Ożarowie Ożarowski.

1751—1755 Józef Gordon.

1725—1730 br. Blumenthal.

1772—1779 Wojciech Kluszewski.

1735 Jan Małachowski.

1781—1794 15/II Ignacy Benoe.

## Wielkorządy Krakowskie w XIV—XVI st.

**SPIS ROZDZIAŁÓW.****ROZDZIAŁ I:** Wstęp: Geneza Wielkorządów.

Zarząd dóbr książęcych w XIII w. Kasztelanie. Niżsi funkcyonaryusze administracyjno-gospodarczy: włódarze i prokuratorowie. Włódarze książęcy XIII w., zakres ich czynności. Prokuratorowie książęcy XIII w. i ich urzędowe funkcyje. Analogie ze stosunków zachodnio-europejskich. Analiza aktów, zawierających wzmianki o czynnościach prokuratorów książęcych XIII w. Villici i vastaldiones Galla. Hypoteza ewolucyi urzędu prokuratorów książęcych.

**ROZDZIAŁ II:** Jeneralna Prokuracya Krakowsko-Sandomierska za Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego:

Dobra książęce w Małopolsce w w. XIV. Małopolskie kasztelanie. Pomnożenie dóbr przez konfiskaty Łokietka i przez kolonizacyjno-gospodarczą działalność Kazimierza W.

Stanowisko Jeneralnego Prokuratora Krakowskiego za ostatnich Piastów. Stosunek Jeneralnego prokuratora do miasta Kazimierza na podstawie tytułów Bodzanty w suplice miasta Kazimierza do króla Ludwika. Stosunek — do Krakowa na podstawie analizy skarg, zapisanych w Najstarszych księgach miasta Krakowa na Bodzantę i wiceprokuratora Pietrasza. Administracyjne i sądowe czynności jeneralnego prokuratora; jurydykcyja nad spławem Wiślnym. Czynności sądowe wiceprokuratorów.

**ROZDZIAŁ III:** Wielkorządy Krakowskie do końca XIV do początków XVI w.: Czynności prokuratora Krakowskiego i wiceprokuratorów na podstawie Rachunków dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi (z lat 1388—1420).

Podział Jeneralnej Prokuracyi Krakowsko-Sandomierskiej na mniejsze okręgi administracyjno-gospodarcze. Rozbiór przyczyn tego faktu. Ekonomiczne znaczenie przywileju Koszyckiego. Zastawy dóbr z końca XIV i początków XV st.

Zobowiązanie Władysława III z r. 1440 i statuta, dotyczące dóbr Wielkorządowych z lat 1454—1504.

Zastawy wsi i dochodów Wielkorządowych ku końcowi XV st.

**ROZDZIAŁ IV:** Wielkorządy Krakowskie w wieku XVI (do r. 1569):

Częściowa rekonstrukcyja Wielkorządów za sprawą Zygmunta I i Zygmunta Augusta, oraz ruchu egzekucyjnego. Konstytucyje sejmowe o Wielkorządach z lat 1562/3, 1564/5, 1590. Ustanowienie kwarty. Wykaz dóbr Wielkorządowych z XVI st.

Czynności Wielkorządców w w. XVI: administracyjne i sądowe.

**ROZDZIAŁ V:** Finanse Wielkorządowe w w. XVI:**A) Dochody:****1) Dochody z miast:**

- a) czynsz ziemny, od domostw i łąnów miejskich,
- b) opłaty od rzemieślników, z kramów i sklepów,
- c) Custodia piscium w Krakowie,
- d) Forum liberum na Kazimierzu.

- 2) Dochody z wsi i folwarków:
    - a) wsie czynszowe, folwarczne i klucze dóbr,
    - b) specjalne powinności wsi czynszowych w Dębnikach i Skotnikach,
    - c) kategorie ludności wiejskiej,
    - d) ilość posiadanych przez włościan gruntów,
    - e) obciążenia ludności włościańskiej: czynsze, daniny i robocizna,
    - f) pogorszenie położenia włościan przez podnoszenie robocizny i uszczuplenie gruntów kmiecych, włączanych do folwarków,
    - g) pomoc w gospodarstwie wsi królewskich, dawana przez włościan okolicznych wsi klasztornych,
    - h) gospodarowanie po wsiach królewskich dzierżawców, skargi włościan na dzierżawców,
    - i) administracja i dochodowość folwarków w bezpośrednim zarządzie Wielkorządowym. Dochody z krescencyi, obory i gospodarstwa rybnego.
  - 3) Młyny:
    - a) Młyny Wielkorządowe pod Krakowem, wybieranie miar we młynach. Młyn Gerlacha. Toczny młyn (słofarnia),
    - b) Młyny w Proszowicach i Zielonkach.
  - 4) Sep i poradne:
    - a) Poradne z gruntów włościan szlacheckich i klasztornych,
    - b) Miary sepne, żytnie i owsiane, dawane przez klasztory.
  - 5) Dziesięcina drzewna. Annulus reginae. Pobory od żydów.
- B) Wydatki Wielkorządowe XVI w.
- 1) na utrzymanie ofycyaliistów i czeladzi Wielkorządowej. Wykaz ofycyaliistów zamku Krakowskiego i ich płacy z lat 1529, 1550, 1569. Zakupy na wikt. Stołowanie czeladzi Wielkorządowej. Wydatki na Tatarów,
  - 2) na potrzeby zamkowe: drobne zakupy, reparacje budowli, czyszczenie rzek.
  - 3) Wydatki folwarczne: salaria i inne.
- Dodatek:* Poczet Wielkorządców Krakowskich.